

חוצפה כלפי שמים

וַיִּבֹא אֱלֹהִים אֶל בַּלְעָם לֵימֹר לוֹ אִם לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לֵךְ אִתָּם וְאָדָּךְ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֲדַבֵּר אֵלֶיךָ אֹתוֹ תַעֲשֶׂה: וַיִּקַּם בַּלְעָם בְּבֹקֶר וַיַּחְבֹּשׂ אֶת אֲתָנּוֹ וַיִּלְךָ עִם שָׂרֵי מוֹאָב: (במדבר כב כ-כא).¹

במדבר רבה כ יב פרשת בלק – העיז פניו להלך

"אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם" (במדבר כב כ). מכאן את למד, שבדרך שאדם רוצה לילך, בה מוליכין אותו. שמתחילה נאמר לו: "לא תלך עמהם", כיון שהעיז פניו להלך – הלך, שכן כתיב: "ויחר אף אלהים כי הולך הוא". אמר לו הקב"ה: רשע, איני חפץ באיבודן של רשעים. הואיל ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם - קום לך. "ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה" - ללמדך שבהתראה הלך. מיד, השכים בבוקר ועמד בזריזות הוא בעצמו.²

רש"י במדבר כב כ – הסבר פרשני המקרא

אם לקרוא לך - אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכן, קום לך אתם: ואך - על כורחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה. ואעפ"כ וילך בלעם, אמר: שמא אפתנו ויתרצה:³

מסכת סנהדרין דף קה עמוד א – החוצפה מועילה

"וישבו שרי מואב עם בלעם". ושרי מדין להיכן אזול? - כיון דאמר להו: "לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דברי", אמרו: כלום יש אב ששונא את בנו?⁴ אמר רב נחמן: חוצפא, אפילו כלפי שמיא מהני. מעיקרא כתיב: "לא תלך

¹ אחרי שבסיבוב הראשון אומר הקב"ה לבלעם: "וַיִּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בַּלְעָם לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָדָר אֶת הָעַם כִּי בְרוּךְ הוּא" (במדבר כב יב), כאן לכאורה נותן הקב"ה רשות לבלעם ללכת, רק מזוהר אותו שלא ידבר אל בלק אלא את מה שהקב"ה יצווה אותו. אז הכל בסדר, לא כך? אך אנו יודעים מהמשך הפרשה שלא הכל בסדר, ככתוב מיד בפסוק הסמוך: "וַיַּחַר אֶף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְּצַב מִלֵּאֵף ה' בְּדַרְךְ לִשְׁטָן לוֹ וְהוּא רָכַב עַל אֲתָנּוֹ וַיִּגְי וַיִּגְרָמוּ עִמּוֹ". מה פשר הסתירות לכאורה בין: "לא תלך עמהם" - "אם לקרוא לך ... קום לך אתם" - "ויחר אף ה' כי הולך הוא"? כיצד נהלים "משולש" זה?

² והמשך המדרש שם היא השוואה עם "וישכם בבוקר" של אברהם (בבלעם כתוב: "ויקם בבוקר" ולא "וישכם" וזו טעות שמופיעה בנוסחאות מדרשים ופרשנים משובשות) והקביעה שבלעם קם בבוקר בשמחה ובראש אחד עם שרי מואב וכלשון המדרש: "ללמדך שהיה שמח בפורענות ישראל כמותן". ראו דברינו [בין אברהם לבלעם](#) בפרשה זו. הפתרון של מדרש זה לשאלה ששאלנו לעיל הוא כפול. האחד, האדם הולך בדרך שרוצה ללכת ומן השמים לא רק שלא מפריעים לו, אלא אפילו מסייעים לו (שבת קד ע"א: "בא ליטמא - פותחין לו, בא ליטהר - מסייעים אותו"). זה כח הבחירה לטוב או לרע: "כיון שהעיז פניו להלך – הלך". הקב"ה מתרה את האדם, אך לא ימנע ממנו לעשות מה שלבו חפץ. ראו דברי הלל בשמחת בית השואבה, סוכה נג ע"א: "למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי". שם לטובה ולברכה וכאן לרעה וקללה. השני, שבלעם הכניס כאן את ההיבט של שמחה וזריזות והתעלמות מהתראה שנרמזה לו. ניחא להתעלם מהאזהרה שניתנה לך, אך מה פשר הזריזות והעליצות הזו? ויש הצעות נוספות לפתרון, ראו באופן דומה מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת בלק פרק כב סימן כ: "אחר שאמר לו הקב"ה פעם אחת לא תלך עמהם ... הוא חפץ ללכת נתן לו רשות, שנאמר: אם ללצים הוא יליץ (משלי ג לד) ... והראה לו הקב"ה שכל מה שמנעו לא עשה אלא לבושתו ולהודיעו שאע"פ שילך - ברשותו של הקב"ה הוא עומד, ולא יכול לעשות שום דבר בלא רשותו".

³ גם פרשני המקרא התייחסו ל'משולש' הבעייתי שצינינו לעיל ונראה שגישתם היא בעיקרה פסיכולוגית-חינוכית ולא רחוקה מהמדרש בו פתחנו. רש"י מציע שהשתנו התנאים ואם בלעם מוכן כעת לקבל את תנאי הקב"ה – אז שילך (האם לא היה מוכן לתנאים אלה בסיבוב הראשון?), אך בה בעת בלעם כבר מתכנן בלבו איך יוכל לפתות את הקב"ה שיתרצה (איך מפתים את הקב"ה? גם בני ישראל פיתו את הקב"ה, ראו תהלים עח לו, דברינו [עצ שהמלך במסיבו](#) וכן [מי פיתה את מי בסיני](#) וזה נושא נכבד). אבן עזרא מציע שהמשפט: "קום לך אתם", הוא כמו המדרשים (ורש"י) על: "שלח לך אנשים" במרגלים: "שלח לך - לדעתך, אני איני מצוה לך. אם תרצה - שלח". שיטת רמב"ן היא שהקב"ה התנה בבירור עם בלעם שילך רק אם יבטיח שיברך כפי שיאמר לו הקב"ה ובלעם לא סיפר זאת לשרי בלק (כפי שאמר להם בערב קודם, ראו פסוקים יח יט בעיון) וגנב דעתם ודעת עליון ולכן יצא המלאך כנגדו. ראו גם פירוש חזקוני שמביא שכל של הסברים ובהם הסבר הבא: "אם לקרוא לך - אם כל כך הם שוטים שבאו לקרוא לך פעם שניה אחרי שאמרת לך לא תלך עמהם, קום לך אתם ויראו שלא יועיל להם". המסר הוא לשרי מואב, הגם שבשלב ראשון יכלו לחשוב באופן שלילי (בהערה 5 וסוף 8 להלן). ואנו רוצים לחזור למדרש וללכת בכיוון אחר.

⁴ זה כבר בסיבוב הראשון בו בלעם ממאן ללכת עם שליחי בלק. ראו רש"י על הפסוק "וקסמים בידם" (במדבר כב ז): "קסם זה נטלו בידם זקני מדין. אמרו: אם יבוא עמנו בפעם הזאת יש בו ממש, ואם ידחנו אין בו תועלת, לפיכך כשאמר להם לינו פה הלילה, אמרו אין בו תקוה, הניחוהו והלכו להם". כאן הסיבה קצת שונה, אבל אותה מסקנה, שזקני מדין שאולי הכירו את משה וזכרו אותו משהותו אצלם (מקרבת משפחה שיש ביניהם), פרושו בשלב מוקדם, אם משום שהכירו בכוחו של משה (וחולשתו של בלעם), אם משום שזכרו את משה חתן יתרו, לטובה. ראו גם רמב"ן במדבר כב יג בעקבות מדרש תנחומא: "כי זקני מדין חכמים היו וידעו כל דברי משה עם יתרו גדול ארצם".

עמהם", ולבסוף כתיב: "קום לך אתם".⁵ אמר רב ששת: חוצפא, מלכותא בלא תאגא היא,⁶ דכתיב: "ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני וגוי" (שמואל ב ג לט).⁷

רש"י מסכת סנהדרין קה ע"א – על שאמר "לינו פה הלילה"

חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני - דאהני ליה מה שהחציף פניו לומר לשלוחי בלק לינו פה, שאמר לו הקב"ה בתחילה לא תלך - והדר אמר לך.⁸

אלשיך איוב פרק יא פסוקים ב-ג – תוכחת צופר הנעמתי לאיוב

"הרב דבריים לא יענה ואם איש שפתיים יצדק: בדידך מתים יחרישו ותלעג ואין מכלם" ... וגם אתה רואה שאין דברך ממש, אלא שאתה מלעיג עלינו, אך בראותך ענותנותנו שאין מכלים, על כן קנית חוצפא אף כלפי שמיא.⁹

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ב הלכה א – חוצפת אנישי נינוה

אמר רבן שמעון בן לקיש: תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה. מה עשו? רבי חונה בשם ר"ש בן חלפותא: העמידו עגלים מבפנים ואימותיהם מבחוץ, סייחים מבפנים ואימותיהם מבחוץ. והיו אלה גועים מכאן ואלה גועים מכאן. אמרו: אם אין אתה מרחם עלינו, אין אנו מרחמים עליהם ... "ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחזקה" [יונה ג ח] - מהו "בחזקה"? אמר ר' שמעון בן חלפותא: חציפא נצח לכשירא,¹⁰ כל שכן לטובתו של עולם.¹¹

⁵ חוצפא אפילו כלפי שמים מועילה שהרי הקב"ה כביכול שינה את דעתו והרשה לבלעם ללכת עם שרי מואב. עפ"י מדרש זה, אמירת הקב"ה לבלעם: "קום לך אתם" לא הייתה התראה, רמז שאין דעתו נוחה מכם, תרגיל פסיכולוגי-חינוכי וכו', כפי שראינו במדרש במדבר רבה ה"ל ובפרשני המקרא, אלא תוצאת החוצפה של בלעם כלפי הקב"ה. (ומה שנאמר אח"כ: "ויחר אף ה' כי הולך הוא", אינו בהכרח סותר אך טעון הסבר: פג תוקפה של החוצפה? החוצפה אינה פוסרת מעונש?). על עניין זה של חוצפה כלפי שמיא אנו מבקשים להתעכב הפעם. מה פירוש עניין זה? כיצד יש להבין שחוצפה מועילה כלפי שמים? השווה עניין זה עם בלעם שידוע לכוון לרע בו האל זועם: "מלמד, שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס בה" (מסכת ברכות ז ע"א). האם החוצפה קשורה בידיעת רגע הזעם ו"יודע דעת עליון"? האם אלה שני דברים שונים, דומים או אפילו זהים?

⁶ רש"י מפרש: "כלומר, שררה גדולה, ואינו חסר אלא כתר מלכות" - רק כתר על ראשו חסר לו לחצוף הזה. ופירוש שטיינזלץ שם: "חוצפה היא כמו מלכות ללא כתר שתוקפה ואימתה מרובים ואין חסר לה אלא כתר מלוכה", היינו מלכות לא לגיטימית.

⁷ דברי דוד על בני צרויה: יואב ואבישי, בעקבות הריגת אבנר, כנקמה על מות עשהאל אחיהם. ראו רש"י בגמרא שם: "כלומר, אינו גדול מהם, אלא משיחת מלכות". ושטיינזלץ מפרש: "הרי שבני צרויה בתוקף חוצפתם, חזקים היו כדוד עצמו". נסביר: מי שתקיף וחצוף כבני צרויה הקשים, הוא כמלך בלא כתר (בלא המשיחה למלכות); אבל כוחו לא פחות ממי שנמשח למלך וכתר המלכות על ראשו והוא חלש (כדוד בתחילת דרכו). רב ששת מדבר לכאורה על נושא שונה - לא על חוצפה כלפי מלכות שמים, אלא על מלכות הארץ. אבל לא בכדי מובאים דברי רב ששת בהמשך לדברי רב נחמן, שהרי מלכות הארץ מסמלת את מלכות השמים, כמאמר חז"ל: "מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא". ומי הוא שטבע מטבע לשון זו? רב ששת שהיה עיוור בסיפור של הקבלת פני מלך גוי בגמרא ברכות נח ע"א. ראו דברינו [לחלוק כבוד למלכות](#) בפרשת וארא. ולעניין מלכות בית דוד, ראו עוד בראשית רבה פרשת ויגש צד: "כל המעיז פניו במלך כאלו מעיז פניו בשכינה". ראו ההקשר הענייני שם שהוא בנושא קצת אחר.

⁸ רש"י מדגיש שחוצפתו של בלעם התחילה ברגע שאמר לשלוחי בלק: "לינו פה הלילה", אחרי שכבר נאמר לו "לא תלך עמהם". עוד לפני הפנייה השנייה לקב"ה - עצם היומרה של בלעם שהוא יפנה שוב לקב"ה פעם שנייה היא החוצפה. יש לדייק ברש"י שהמילים: "לינו פה הלילה" נאמרו לשלוחי בלק הראשונים, לא לשניים. לשליחים השניים והנכבדים הוא אומר: "ויצן בלעם ויאמר אל עבדי בלק אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' אלהי לעשות קטנה או גדולה: ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה ויאדעו מה יספ ה' דבר עמי". ורק אז עונה לו הקב"ה: "אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם וכו'". אולי שיבשו כאן המעתיקים את פירוש רש"י. אבל התוצאה היא אותה תוצאה. החוצפה כלפי שמיא היא הפנייה בשנית, אולי ישנה הקב"ה את דעתו, ככתוב: "מה יוסף ה' דבר עמי" - בווא נראה מה עוד יש לקב"ה לומר לי. וכל זה מעצים את החוצפה, כי הנה היא הועילה, שהרי ענהו הקב"ה: "קום לך אתם". ומה יאמרו שרי בלק? שאותו אלוהים שבלעם מדבר איתו משנה את דעתו? או שבכוחו של בלעם לגרום לאלוהים לשנות את דעתו?

⁹ בפרק יא של ספר איוב מוכיח צופר הנעמתי את איוב על דבריו הקשים כלפי הקב"ה. בא פרשן המקרא אלשיך ומשתמש כאן בביטוי חוצפה כלפי שמיא במשמעות שלילית ברורה (גם אם מן הסתם לא התכוון להשוות את איוב עם בלעם) - אתה איוב רואה שאנחנו רעיד מתאפקים ולא מוכיחים אותך משום אבלך וענוותנותנו, או אז אתה ממשיך בטיעוניך ומתחצף כלפי שמיא. ועל כך שוב איננו יכולים להבליג. בדרך זו הולכים רבים והביטוי חוצפה כלפי שמיא, בהשמטה ברורה של המילה "מהני", קנה לו מקום כדבר שלילי ברור. ראו פירוש אלשיך גם באיוב ט לב על דברי איוב: "כי לא איש פמני אעננו נבוא יחדו במשפט - כי היא חוצפה כלפי שמיא, כי המשפט לאלקים הוא, ומי יאמר אליו שצריך לישפט". ראו גם פירוש כלי יקר ויקרא ז יא מדוע "ידי תביאנה" נאמר רק על קרבן שלמים ולא על קרבן חטאת או עולה: "כי אותן קרבנות הבאים להסיר פני כעסו של ה' יתברך אינו דין שידיו תביאנה כי נראה כחוצפא כלפי שמיא". ראו עוד פוסק בן זמננו, חשוקי חמד (ברכות לד ע"א) שמכנה את המנהג של מתפללים לדפוק על השולחן על מנת לסמן לחזן שנגמר זמן תפילת עמידה "חוצפא בלפי שמיא"; ופוסק אחר בן זמננו, ילקוט יוסף (תפילה א הערה צא), מכנה את אלה שמסירים את מגבעותיהם בתפילות מנחה וערבית (לא שחרית) ונשארים עם כיפה בלבד - חוצפה כלפי שמיא. בכל המקורות האלה נעלם "מהני" ונשארה רק החוצפה כלפי שמים. נראה שהתרחקנו מאד מהמקור בחז"ל.

¹⁰ החצוף, מי שמעיז פנים, מנצח את הכשר, את הישר. ובנוסחאות אחרות "לבישא" במקום "לכשירא", בדומה ל"עלוב" במקבילה בתלמוד הבבלי שנראה בהערה הסמוכה.

¹¹ ראו פירוש פני משה בירושלמי שם: "חציפא נצח לכשירא. מי שהוא חציף נוצח להכשר וכל שכן לטובתו של עולם כביכול ואפילו כלפי שמיא מהני". ראו מקבילה בתלמוד הבבלי מסכת תענית טז ע"א: "ויתכסו שקים האדם והבהמה, מאי הווי עבדי? - אסרא

מדרש תנחומא הנדפס פרשת ויצא סימן ה – הגר מטיחה דברים

כיון שכלו המים מן החמת והיה ישמעאל מת בצמא, מיד: "ותשלך את הילד תחת אחד השיחים" ... רבי ברכיה אמר: שהטיחה דברים קשים כלפי מעלה. אמרה לפניו: רבש"ע, כביכול אתה דומה לבני אדם שהן אומרים ליתן דבר וחוזרים בהן! לא כך אמרת לי: "הרבה ארבה את זרעך?" הרי הוא מת בצמא! מיד רמז הקב"ה למלאך להראות לה את הבאר.¹²

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ג הלכה ד – הבת הכשרה והבת החצופה

רבי לעזר עבד תעניתא ולא איתנחת מיטרא. עבד ר' עקיבה תענית ונחת מיטרא.¹³ עאל ואמר קומייהו: ¹⁴ אמשול לכם משל, למה הדבר דומה? למלך שהיו לו שתי בנות אחת חצופה ואחת כשירה. אימת דהות בעייתא ההיא חצופתא עלת קומי, הוה אמר: יבון לה מה דהיא בעייתא ותיזיל לה.¹⁵ ואימת דהות ההיא כשירה עלת קומי, הוה מאריך רוחיה, מתחמד מישמוע שועתה.¹⁶ ואית שרי מימר כן? אלא שלא לחלל שם שמים בי רבי אלעזר.¹⁷

עלי תמר, ירושלמי תענית פרק ב הלכה א¹⁸ - "משולש" החצופה

חציפא נצח לכשירא. יבואר עפ"י המשל של ר' עקיבא לקמן בפרק ג הלכה ד, משל למה הדבר דומה? למלך שהיו לו שתי בנות אחת חצופה ואחת כשירה...¹⁹ ועל דרך זה הוא מה שאמרו בסנהדרין ק"ה: אמר רב נחמן: חוצפא אפילו קמי שמיא מהני, מעיקרא כתיב: ולא תלך עמהם, ולבסוף כתיב: קום לך אתם, ופירש רש"י דאהני ליה חוצפה של בלעם כלפי שמיא וכו'. וזה עפ"י המשל של ר' עקיבא דהוה אמר יבין לה מה דהיא בעייתא ותיזול לה.²⁰

רמב"ן שמות פרק יג פסוק טז - תפילה היא חצופה כלפי שמיא²¹

הבהמות לחוד ואת הוולדות לחוד, אמרו לפניו: ריבוננו של עולם! אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמים על אלו. ויקראו אל אלהים בחזקה - מאי אמור? אמרו לפניו: ריבוננו של עולם! עלוב ושאינו עלוב, צדיק ורשע - מי נדחה מפני מי? אנשי נינוה עשו תשובה "בחזקה" עד שכביכול אין לקב"ה ברירה אלא לקבל את תשובתם והתוצאה היא שהחצוף מנצח את הכשר והישר. תחילה האדם חוטא ואח"כ עושה תשובה "בחזקה". הרשע יודע זאת וזו חוצפתו כלפי שמים. חוצפה זו היא שילוב של שלילה (תשובה של רמיות) וחיוב כאחד. ומי הוא הכשר והישר שניצחתו החוצפה? בפשטות, הקב"ה שנאלץ כביכול לסלוח, אבל אפשר אולי גם כל אותם אנשים כשרים וישרים שלא חטאו ובאו כעת החוטאים ו'דלגו' בקלילות מעליהם (ראו בכיו של רבי בגמרא עבודה זרה יז ע"א במעשה בן דורדיא). תשובה היא סוג של "שוחד כלפי שמיא" (מדרש תהלים יז ועוד). וכבר הארכנו לדון על אנשי נינוה בדברינו אלה ביום הכיפורים. ראו גם דברינו שני פנים לתשובה ואולי יותר בשבת שובה.

¹² ראו דברינו הטיחו דברים כלפי מעלה בפרשת שלח לך, שם מנינו, לצד הגר גם את נח, משה, חנה, אליהו, 'ארבעה נביאים', ר' לוי ועוד (כולל צדיקים בחסידות) – כולם הטיחו (אם לא התריסו) דברים כלפי מעלה. נתפסנו שם למרגלים שהטיחו דברים כלפי מעלה ונענשו, אבל (רוב) השאר שהטיחו דברים – נענו. הטחת דברים גם היא מעין חוצפה כלפי שמיא, אך שם היא נובעת מכאב גדול, מזעקה של עוולה ודרישה לדין צדק או לרחמים. לפיכך, לא נראה שניתן לחבר הטחת דברים זו עם 'חוצפה כלפי שמיא' של בלעם. ¹³ רבי אלעזר עשה תענית ולא ירד מטר, רבי עקיבא עשה תענית וירד מטר. ראו דוגמאות דומות בגמרא תענית דף כד מי שהתפלל ולא ירד גשם ומי שהתפלל וירד הגשם.

¹⁴ עלה רבי עקיבא ודרש לפני הקהל. "לרצות את ר"א (ר' אליעזר) רב" – פירוש קרבן העדה.

¹⁵ תרגום חופשי: כשהייתה צריכה (רצתה) החצופה דבר מה, באה לפניו, אמר: תנו לה כל מה שהיא מבקשת.

¹⁶ וכאשר בה הכשירה לפניו, היה מאריך רוחו (ולא מיהר למלא רצונה), "לפי שהיה מתאוה לשמוע קולה בתפילה ובתחנונים" – קרבן העדה. מוטיב זה מצאנו גם בעקרות האבות והאמהות שהקב"ה מתאוה לתפילתם (בראשית רבה ד, יבמות סד ע"ב).

¹⁷ וכי מותר היה לרבי עקיבא לומר כן לפני הציבור (להחזיק עצמו כמי שאינו גוון – כמי שהוא חצוף)? התשובה: שעשה כן על מנת שלא יתחלל שם שמים שיאמרו הציבור שרבי אלעזר (אליעזר?) אינו גוון שלא נענה. האם זו תשובה? כך או כך, ראו שם עוד תפילתו 'החצופה' של ר' חנינא בציפורי שאמנם נענתה, אבל נדר שלא לעשות כך שוב.

¹⁸ הרב ישכר ב"ר צבי תמר נולד בפולין בשנת תרנ"ו (1896). למד בישיבות בפולין ובגליציה, וכשפרצה מלחמת העולם הראשונה עבר לגרמניה ואנגליה ושימש שם רב בכמה קהילות. בתרצ"ג (1933) עלה ארצה, ושימש כרב בתל אביב.

¹⁹ כאן הוא מביא את המשל שראינו במקור הקודם.

²⁰ נותנים לה מה שהיא רוצה ותלך לה. פרשן זה של הירושלמי יוצר קשר משולש המקשר את מאמר ר' שמעון בן חלפתא על אנשי נינוה: "חציפא נצח לכשירא" בירושלמי תענית פרק ב, עם משל רבי עקיבא על הבת החצופה והבת הכשירה בירושלמי תענית פרק ג, ועם מאמר רב נחמן בבבלי סנהדרין על בלעם: "חוצפא, אפילו כלפי שמיא מהני". על משולש זה תמכנו יתדותינו ופרסנו יריעותינו. מעשהו של בלעם מתחבר עם תשובת הרמאות של אנשי נינוה ועם ענוותנותו של ר' עקיבא!

²¹ בפסוק זה, על מצוות תפילין של יד ושל ראש, בפרשת בא: "שהם מצות הייחוד וזכרון כל המצוות", מציג רמב"ן 'מניפסט אמוני' בו הוא מתייחס למספר אבני דרך בתולדות האמונה הדתית (המונותאיסטית): התדרדרות העולם לאלילות בימי אנוש (בדומה לרמב"ם בראש הלכות עבודה זרה), לצורך במופתים וניסים גלויים על מנת להכיר בבורא העולם ובשלוחי-נביאיו "כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול"; להפסקת הניסים "כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר" והמרתם במצוות, בזכרון הניסים ובתפילה: "והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלהים". ראוי מסמך זה לעיון בפני עצמו ואנו נביא כאן רק קטע אחד השייך לעניינינו.

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שכולן חמודות וחביבות מאד. שבכל שעה, אדם מודה בהן לאלהיו.²² וכוונת כל המצות שנאמין באלהינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו.²³ וכוונת רוממות הקול בתפילות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפילת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו: בריותיך אנחנו. וזו כוונתם במה שאמרו ז"ל (ירושלמי תענית פ"ב ה"א) ויקראו אל אלהים בחזקה (יונה ג ח), מכאן אתה למד שתפילה צריכה קול, חציפא נצח לבישה.²⁴

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: סוף דבר, מהחוצפה של בלעם, דרך חוצפת אנשי נינוה, הגענו אל ה'חוצפה הדתית' של כל מי שעומד בתפילה ומבקש מה שמבקש: פרנסה, מחילה, רפואה וכו'. תפילה היא מעין 'חוצפה כלפי שמיא' חיובית שסופה לנצח את "כשירא" (או אפילו את "בישא") וכביכול מכריחה את הקב"ה לתת פרנסה, למחול, לרפא וכו'. ואם ר' עקיבא אומר על עצמו שהוא כמו אותה בת מלך חצופה, מה אנו נגיד על עצמנו, על תפילותינו, בקשותינו ודברי תורתנו? נראה שבדברים אלה יש סוד דתי עמוק של עמידת האדם אל מול הבורא. בחסידות יש מוטיבים כאלה, כמו הסיפור על החייט שעשה חשבון עם הקב"ה בערב יום הכיפורים שהבאנו בדברינו [הטיחו דברים כלפי מעלה](#) מתוך ימים נוראים לש"י עגנון, סדר ערב יום הכיפורים. ראו סיפור זה בשם [חשבון פתוח עם הבורא](#) גם באתר זושא. וכל היודע עוד בעניין 'חצוף' זה, אנה יחיש שמועתו אלינו בינתיים, בואו נחזיק גם טובה קטנה ל'בלעם הרשע'. אפשר שעצם הכנסת פרשתו של בלעם לתורה (ראו בבא בתרא יד: "משה כתב ספרו ופרשת בלעם"), היא עצמה סוג של חוצפה כלפי שמיא שהצליחה.²⁵

מים אחרונים 2: 'סוד דתי' נגדי "פשוט" ואולי משלים, הוא שהקב"ה מתאוה שיתחצפו אליו וינצחו אותו. ראו פסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא מ - בחודש השביעי: "אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד, אם נצחתם אותי אני משתכר. נצחתי לדור המבול - אני הפסדתי. וכן לדור הפלגה וכן לסדומיים, ולא אני הפסדתי? נצחתי לירמיה, לא אני הפסדתי שהחרבתי ביתי והגליתי בניי? ובמעשה העגל נצחתי משה ואני נשכרתי. רצוני הוא שתנצחוני, הוי: "ה' חפץ למען צדקו". ראו גם גמרא תענית דף ח עמוד א (על בסיס תוספתא בבא קמא פרק ז הלכה ט: "ויפתוהו בפייהם ובשונם יזכו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבירתו (תהלים עח לו) - ואף על פי כן: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וגו' ". אך נראה שכאן כבר גלשנו למוטיב התשובה והסליחה.

²² ראו דברינו [מצווה קלה](#) בפרשת עקב, שם עמדנו על הכפילות שבמאמר: "הוי זהיר במצווה קלה כבחמורה" (פרקי אבות פרק ב משנה א), שמחד גיסא מסכים שיש מצוות חמורות ויש קלות ומאידך גיסא דורש להיזהר בקלה כבחמורה. כאן, בשילוב האמונה בה' וקיום המצוות, מעמיד רמב"ן את הקלות ואת החמורות על מישור אחד - ההודאה והתודה לאלהים שציווה עליהן.

²³ וההודאה או ההודיה באות לידי ביטוי בתפילה. ומכאן נתגלגל לנושא שלנו.

²⁴ תפילה, בפרט תפילה בחזקה ובקול גדול (ראו ברכות כד ע"ב: "המשמיע קולו בתפילתו - הרי זה מקטני אמנה. המגביה קולו בתפילתו - הרי זה מנביאי השקר") גם היא מעין חוצפה, כפי שהתשובה היא כאמור מעין שוחד. ראו גם המדרשים על "ישא ה' פניו אליך" שמעמיתים פסוק זה עם הפסוק: "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד" (ברכות כ ע"ב, ראש השנה יז ע"ב ועוד). פתח רמב"ן בתפילה שהיא עדות לאמונה וזכירה ותחליף לניסים ולמופתים, וסיים בתפילת אנשי נינוה, וכל 'תפילה בחזקה' כדוגמתה, שהיא "חציפא נצח לכשירא". (ראו שוב דברינו [אנשי נינוה](#) ביום הכיפורים וכן [עיון תפילה](#) וכן [ולוואי שיתפלל אדם כל היום](#) בדפים המיוחדים). רמב"ן מכשיר לגמרי את תפילת אנשי נינוה ותשובתם שהירושלמי מכנה "רמיות", ולומד מהם שאדרבא, תפילה צריכה קול ובכל תפילה יש בעצם מרכיב של חוצפה (ומניח את דעתנו על בחירת ספר יונה כהפטרה למנחה ביום כיפור - ולוואי שנהיה כאנשי נינוה). ואנו גם זוכרים שתפילה יסודה כפול: באבות האומה שידעו לעמוד מול הקב"ה בתפילה (אברהם בסדום); ובעבודת הקרבנות שתפילתנו באה במקומה.

²⁵ חוצפה של מי? של משה שכתב פרשה זו לצד התורה ואח"כ שילב אותה בתורה, ושל חז"ל שדרשו בשלוש התכונות שבהן בלעם היה עדיף על משה לצד השלוש שבהן משה היה עדיף על בלעם. והצלחת חוצפה זו היא שיש בה מהברכות המשובחות שהתברך בהם עם ישראל, גם אם נאמרו מפיו של אותו 'חצוף'.